The background of the cover is a marbled paper with a pattern of dark green and black veins on a lighter green base. A solid yellow-green horizontal band is positioned above the title.

7-8'2021 [89]

ISSN 2309-1533

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

INNOVATIVE ECONOMY

Засновники журналу:
 ІІІ «Інститут економіки, технологій і підприємництва»,
 Подільський державний аграрно-технічний університет,
 Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН,
 ПВНЗ «Хмельницький економічний університет»

Головний редактор:

Клапків Ю.М.,
 д.е.н., доцент

**Заступник
 головного редактора:**

Стельмашук А.М.,
 д.е.н., професор

Відповідальний секретар:

Пуцентейло П.Р.,
 д.е.н., професор

Випусковий редактор:

Довгань О.М.

Редакційна колегія:

Белінська Л.В., д.соц.н., проф.
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Глінковська Беата, д.е.н.
Глонті Владімер, д.е.н., проф.
Грицюк П.М., д.е.н., проф.
Данкевич Роберт, д.е.н.
Климчук О.В., д.е.н., доц.
Кордонська О.І., к.е.н.
Лаврук В.В., д.е.н., проф.
Лискава Кшиштоф, хаб. д.е.н., проф.
Маркс-Бельська Рената, хаб. д.е.н.
Островська-Данкевич Анна, д.е.н.
Рожелюк В.М., д.е.н., проф.
Саченко С.І., к.е.н., доц.
Свиноус І.В., д.е.н., проф.
Скрипчук П.М., д.е.н., проф.
Тринчук В.В., к.е.н., доц.
Цимбалюк І.О., д.е.н., доц.
Чорна Н.П., д.е.н., проф.

*Рекомендовано до друку Вченою
 Радою Подільського державного
 аграрно-технічного університету,
 протокол № 15 від 25.11.2021 р.*

Реєстраційне посвідчення
 Серія КВ № 11715-586Р
 від 08.08.2006 р.

Перереєстровано:
 Реєстраційне посвідчення
 Серія КВ № 19945-9745ПР
 від 28.05.2013 р.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

7-8'2021 (89)

Зміст

<u>Транскордонна конвергенція між Україною та ЄС</u> Іващук І.О., Запухляк В.З., Ксенжук О.С. РОЛЬ РЕСУРСІВ У ПОВЕДІНЦІ СИРОВИННИХ ЕКОНОМІК В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	5
<u>Економіка та інноваційний розвиток національного господарства</u> Пархомець М.К., Уніят Л.М., Чорна Н.П., Костецький Я.І. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ.....	17
Кичко І.І., Холодницька А.В., Петрук Н.В. СОЦІАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РИНКУ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ: ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ.....	26
Тяжкороб І.В., Марканич Т.Р. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СВІТІ.....	32
Остапенко С.О. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ.....	38
<u>Економіка та конкурентоспроможність підприємств</u> Гугул О.Я., Мугиль К.М. НАПРЯМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	43
Дудинець Л.А., Квасній М.М., Чемерис Р.В. МОДЕЛЮВАННЯ ТА РОЗРАХУНОК РІВНЯ ВПЛИВУ КОРУПЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ.....	49
<u>Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування</u> Пуцентейло П.Р., Гуменюк О.О., Гунько С.І. СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ.....	56
Паненко В.В., Поліщук О.Т. ОБ'ЄДНАННЯ КОМУНАЛЬНИХ НЕКОМЕРЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ В ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	64
<u>Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища</u> Бялковська Г.Д., Пашенко В.І. ВПЛИВ БІОЛОГІЧНОГО СТИМУЛЯТОРА РОСТУ РАДІФАРМ ТА ІНСЕКТИЦИДУ ЕНЖІО НА ВРОЖАЙНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ ТЮТЮНОВОЇ СИРОВИНИ.....	72

<p>Затверджено: Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)</p> <p>Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747 як наукове фахове видання України (економічні науки)</p> <p>Журнал включений до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України згідно наказу МОН України від 17.03.2020 року №409 – економічні науки; спеціальності:</p> <p>051 – Економіка 071 – Облік і оподаткування 072 – Фінанси, банківська справа та страхування 073 – Менеджмент 075 – Маркетинг 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність 292 – Міжнародні економічні відносини</p> <p>ISSN 2309-1533 ISSN 2310-4864 (ел. вар.)</p> <p>DOI: 10.37332/2309-1533.2021.7-8.</p> <p>Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах: Google Scholar INDEX COPERNICUS (ICV 2019: 79.42) ERIH PLUS Eurasian Scientific Journal Index (ESJI) ResearchBib Polska Bibliografia Naukowa CROSSREF Directory of Research Journals Indexing (DRJI) Open-Access Journals Національна бібліотека імені В.І. Вернадського</p> <p>Підписано до друку 30.11.2021 р.</p> <p>Формат 70x108/16 Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк арк. 15,2</p> <p>Тираж 100 прим.</p> <p>Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб. Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.</p>	<p><u>Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика</u></p> <p>Самборська О.Ю., Горгота В.А. ЕМІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ ЯК ДЕСТАБІЛІЗУЮЧИЙ ФАКТОР ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....</p>	79	
	<p><u>Маркетинг і ринкові відносини</u></p> <p>Волощук Ю.О., Волощук В.Р., Савчук О.В., Федорук У.В. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ МЕНЕДЖМЕНТУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....</p>	89	
	<p>Карпенко В.Л. АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....</p>	96	
	<p><u>Статистика, облік, аналіз та аудит</u></p> <p>Шнурко А.М., Мартиненко О.В., Головка С.О. ІНФОРМАЦІЙНА РОЛЬ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....</p>	104	
	<p>Пушкар М.Р. РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ДЛЯ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ.....</p>	110	
	<p><u>Інформаційні технології та економічна безпека</u></p> <p>Яровий К.О., Гончар Л.В., Бабаян Д.П. ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ.....</p>	119	
	<p>Гонак І.М. ВИДИ КРИПТОВАЛЮТНИХ ГАМАНЦІВ.....</p>	124	
	<p>РЕФЕРАТИ.....</p>	133	
	<p>АВТОРИ НОМЕРА.....</p>	153	

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 331.55
JEL Classification: J61

DOI: 10.37332/2309-1533.2021.7-8.11

Самборська О.Ю.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел енергії,
Горгота В.А.,
студент факультету менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет

ЕМІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ ЯК ДЕСТАБІЛІЗУЮЧИЙ ФАКТОР ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Samborska O.Yu.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
associate professor at the department of administrative
management and alternative energy sources,
Horhota V.A.,
student of the faculty of management and law,
Vinnytsia National Agrarian University

EMIGRATION PROCESSES OF UKRAINE AS A DESTABILIZING FACTOR OF LABOUR POTENTIAL

Постановка проблеми. В умовах глобальної інтенсифікації міграційних процесів, активної участі населення України в таких процесах зростає необхідність ефективного державного регулювання в зазначеній сфері, яке є передумовою використання позитивного потенціалу міграції з метою розвитку, мінімізації її негативних наслідків, забезпечення прав і свобод мігрантів та усього населення. Саме тому удосконалення міграційної політики повинно бути одним із пріоритетів державної міграційної політики.

Внаслідок того, що Україна одночасно є державою походження, призначення та транзиту мігрантів, територією різнохарактерних, різноспрямованих та різномасштабних міграційних потоків, забезпечення державного регулювання у сфері міграції є складним завданням, розв'язання якого потребує комплексного, системного підходу, належного фінансування, кадрового та наукового забезпечення.

На сучасні міграційні процеси, що відбуваються в Україні, впливають кілька важливих чинників, серед них – анексія Криму та конфлікт на сході України, і, як наслідок, економічна криза, започаткування важливих реформ, які виявилися недостатньо рішучими та послідовними, просування європейської та євроатлантичної інтеграції, зокрема набуття безвізового режиму з Європейським Союзом. Міграційний досвід та розгалужені міграційні мережі, що сформувалися в результаті багаторічної участі українців у трудових міграціях, є негативними наслідками для країни. Завдяки певному поліпшенню економічної ситуації в 2016-2018 рр. та адаптації суспільства до кризових умов, обсяги зовнішньої міграції українців стабілізувалися, проте залишаються негативними для розвитку економіки країни. Водночас, привабливість країни для іммігрантів є невисокою. Ще один із негативних чинників, що гальмує економічний розвиток України, – несприятливі демографічні тенденції в країні, масовий відплив населення за кордон. Відставання України за рівнем добробуту від сусідніх країн у середньостроковій перспективі зберігатиметься.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграційні процеси є предметом досліджень українських вчених. Вітчизняні науковці Е. Лібанова, О. Позняк [6] здійснили ґрунтовне дослідження

широкого поля проблем, що пов'язані із зовнішньою трудовою міграцією українських громадян, зокрема дослідили соціально-економічні, демографічні тенденції, що провокують зростання міграції, а також умови праці трудових мігрантів за кордоном, обсяги заробітків трудових мігрантів та їх вплив на добробут домогосподарств, вплив зовнішніх трудових міграцій на розвиток ринку праці та ін. Особлива увага приділена аналізу результатів першого загальнонаціонального опитування з питань трудових міграцій, розробці пропозиції щодо формування міграційної політики та покращення статистики трудових міграцій. Дослідниця міграцій О. Малиновська [8] у своєму дослідженні аналізує процеси внутрішньодержавної міграції, що пов'язані із військовими діями на сході країни, а також обсяги зовнішньої міграції до Росії, передбачає майбутні тенденції зростання обсягів зовнішньої міграції висококваліфікованих кадрів та молоді, водночас, відсутнє дослідження впливу міграційних процесів на економіку України та демографічні процеси. Дослідження Л. Семів [13] висвітлює освітню міграцію в контексті розвитку територіальних міграційних систем у національному та європейському контексті; нею обґрунтовано необхідність здійснення державної політики, спрямованої на розширення ринку надання освітніх послуг іноземним громадянам, підготовку спеціалістів для іноземних держав на контрактній основі, забезпечення інтеграції вітчизняної системи освіти у світовий простір. Дослідження інтелектуальної міграції висвітлені у наукових працях З. Бараник [1], В. Ніколаєвського, В. Омельченко [11], І. Майданік [7], І. Романенка [12] та інших. Науковці Бараник З. та Романенко І. [1] дослідили причини та наслідки інтелектуальної трудової міграції, а також основні напрями переміщень висококваліфікованих кадрів, запропонували заходи щодо покращення державної політики з метою ефективного використання інтелектуального потенціалу та зменшення обсягів інтелектуальної міграції. Таким чином, дослідження присвячено лише одному із видів зовнішньої трудової міграції – інтелектуальній міграції. В. Ніколаєвський, В. Омельченко [11] присвячують свої роботи дослідженню чинників та викликів інтелектуальної міграції, а також визначенню можливих наслідків «відтоку мізків» як загрози соціальної безпеки країни, водночас, поза увагою залишаються питання обсягів зростання трудової міграції, міграційних настроїв серед української молоді, а також оцінка втрат людського капіталу внаслідок міграції.

Потребують подальшого дослідження саме причини масового виїзду працездатного населення та молоді, тенденції міграційних процесів особливо їх вплив на демографічний стан та соціально-економічний розвиток країни.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні еміграції як дестабілізуючого фактору трудового потенціалу у сучасній трансформаційній економіці, з'ясувати її вплив на соціально-економічну ситуацію в країні, запропонувати шляхи щодо подолання наслідків, застерегти від катастрофічних проблем стихійної міграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для дослідження темпів виїзду та еміграції населення варто визначити кількість населення України. Спостерігаємо темпи зменшення чисельності щорічно, так у 1994 році кількість проживаючих на території становила 52,2 млн осіб, а вже у 2021 році – 41,3 млн осіб (рис. 1).

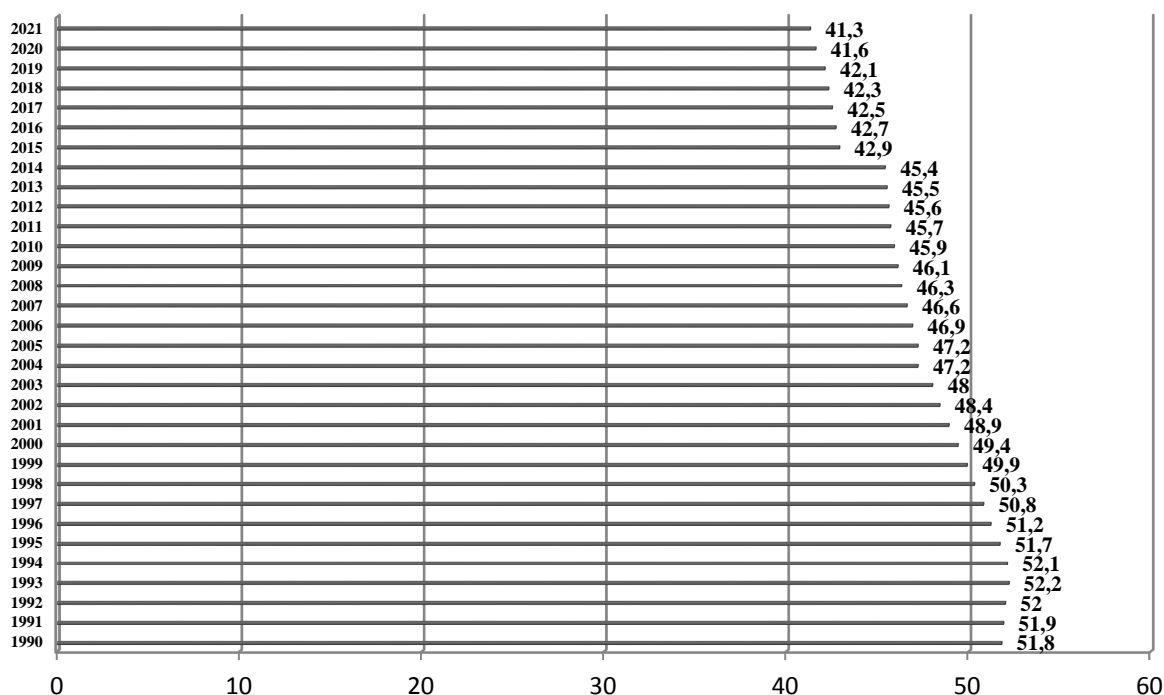

Рис. 1. Динаміка зміни чисельності населення України 1990–2021 рр., млн осіб
Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України

Серед основних причин зменшення населення країни, можна виокремити низьку народжуваність, а саме: сумарний коефіцієнт народжуваності менший від 1,4 на одну жінку. Спостерігаємо переважання кількості померлих над числом живонароджених і цей показник зростає, починаючи з 2013 року. Так, у 2018 році він становив 251,78 тис. осіб (2013 р. – 158,7 тис. осіб, 2014 р. – 166,8 тис. осіб, 2015 р. – 183 тис. осіб, 2016 р. – 186,6 тис. осіб, 2017 р. – 210,1 тис. осіб).

Зменшення кількості населення супроводжується його старінням. Медіанний вік населення у 1990 році становив 35 років, у 2000 році – 37,7 років, у 2010 році – 39,3 років, у 2019 році – 41,1 роки, а у 2020 році – 41,4 роки, що свідчить про поступове старіння нації. Частка осіб старших працездатного віку (65+ років) у структурі демографічного навантаження зростає, у 2019 році становила 16,7%, переважаючи частку дітей, яка становить 15,5% (рис. 2). На початку 2020 року частка осіб старше 65 років – 17,1% з істотною статевою диференціацією постаріння: якщо серед жінок частка осіб, які перетнули вищезазначений віковий поріг, – 21,2%, то серед чоловіків частка – 12,4%. Більш високий рівень старіння і нижча частка працездатного населення в структурі спостерігається в сільській місцевості. Це обумовлено вищою інтенсивністю депопуляції, ніж у міських поселеннях (-8,7% проти – 5,5% у 2019 р.). Затяжна депопуляція в селах України поєднується з довготривалим міграційним відтоком сільського населення в міста [4].

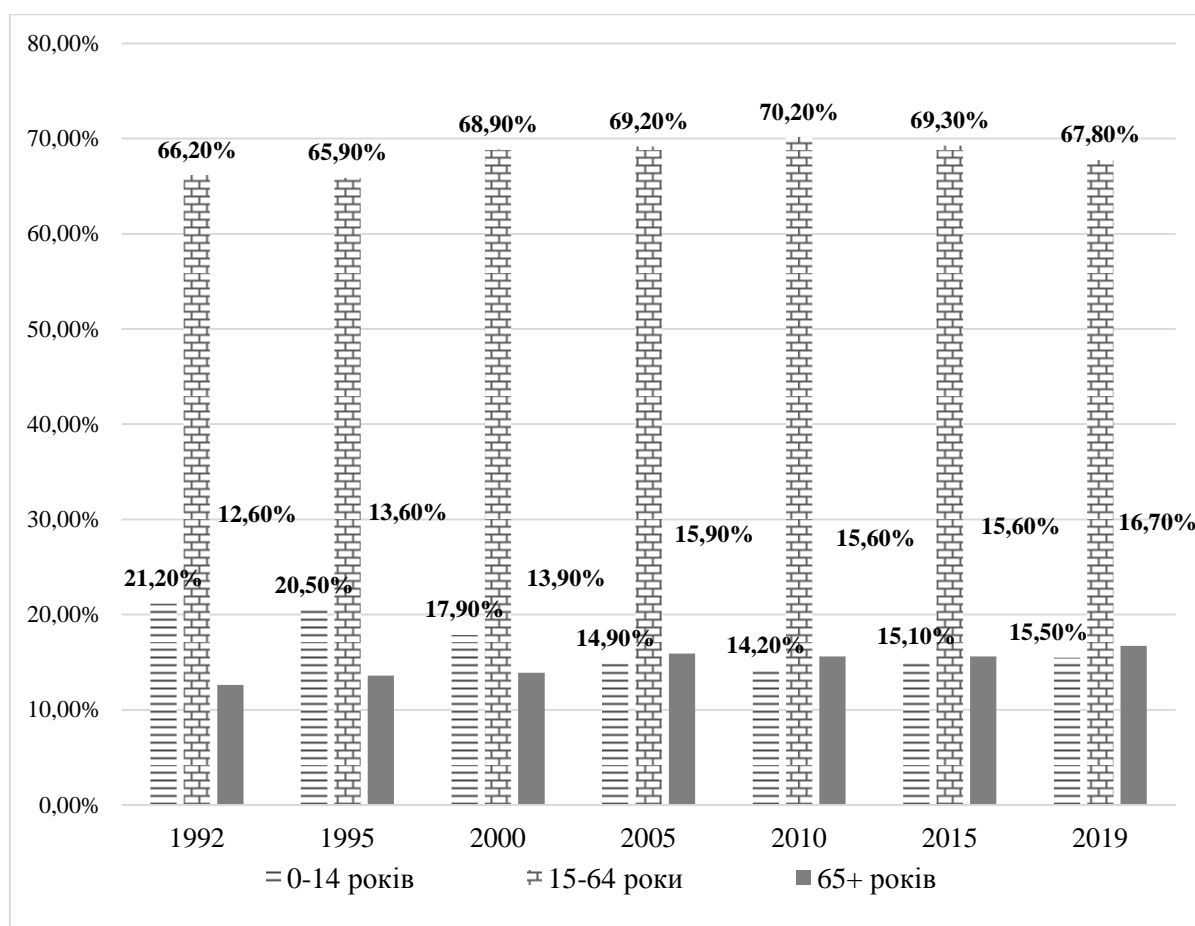

Рис. 2. Розподіл населення України за віковими групами, %

Джерело: [4]

Найважливіший показник розвитку економіки, що відображає результати виробничої діяльності людей країни у галузі матеріального та нематеріального виробництва, – це валовий внутрішній продукт. Після економічної кризи 2014–2015 років економіка країни поступово відновлюється, зростання валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) забезпечила внутрішня торгівля та будівництво, більшу частку у структурі внутрішнього продукту склав аграрний сектор. Водночас, зростання промислового виробництва після значного скорочення відбулося у 2015 році на 13,1%, вкрай повільно відновлюється цей показник у 2017 році (на 0,4%) та, відповідно, 1,6% у 2018 році. Обсяг ВВП країни все ще не досяг найвищого рівня розвитку 2013 року (рис. 3).

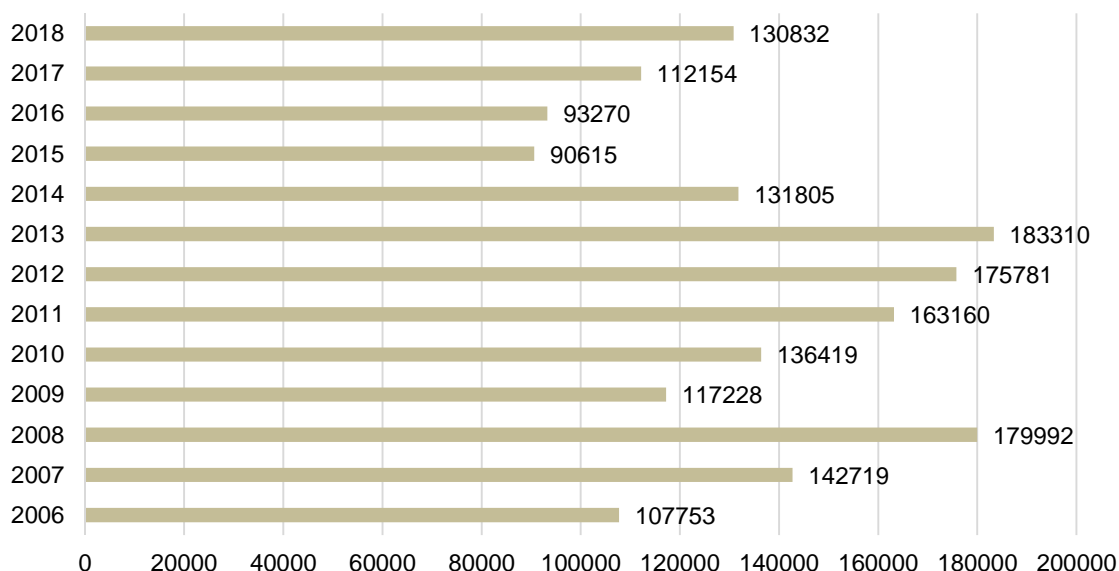

Рис. 3. Валовий внутрішній продукт України у 2006–2018 рр., млн дол. США

Джерело: [10]

Розвиток економіки країни стримує залежність від експорту, нестача інвестицій, низька продуктивність. Зберігаються перешкоди для підприємництва, оскільки у рейтингу Світового банку Doing Business у 2018 році Україна посіла 71-е місце, що набагато нижче від рівня таких європейських країн, як Польща (33-є місце), Чехія (35-є місце). Зросла кількість зайнятих, безробіття скорочується (рис. 4), також серед молоді. Попри це, безробітними все ще залишаються майже 1,6 млн населення України.

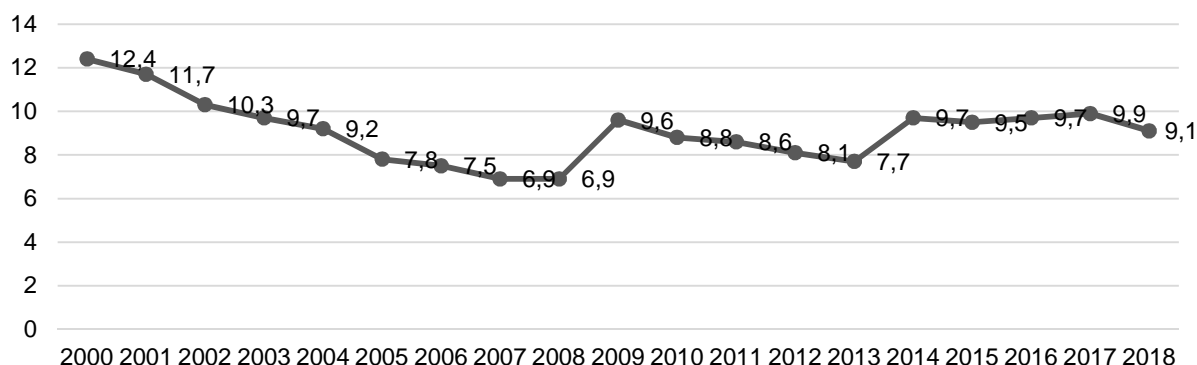

Рис. 4. Рівень безробіття (за методологією МОП), %

Джерело: [3]

Водночас, середня зарплата в Україні залишається найнижчою серед країн Європейського Союзу (10687 грн (396 євро) станом на вересень 2019 року). Зберігається значна диференціація оплати праці за видами економічної діяльності та за регіонами. Крім того, інфляційні процеси стабілізувалися (індекс інфляції у 2015 році становив 43,3%, у 2018 році впав до 9,8%, а за 10 місяців 2019 року склав 4,3%). Для населення з низькими доходами зростання зарплат частково нівелюється зростанням цін. Якщо в 2015-2016 рр. доходи, нижчі від фактичного прожиткового рівня, отримували більше половини українців, то в 2018 р. – 27,6%. Разом з тим за межею бідності залишаються понад 10 млн громадян.

Анексія Криму та конфлікт на сході України призвели до численних вимушених переміщень населення (далі – ВПО), особливо у перші роки конфлікту. Від 2017 року процеси переселення з непідконтрольних урядові України територій дещо стабілізувалися, а кількість вимушено переміщених осіб становила близько 1,5 млн осіб [14]. У жовтні 2019 року на обліку в органах соціального захисту перебували 1,4 млн осіб, які змушені переміщуватися. Більшість із них розміщені в Донецькій (0,5 млн осіб) та Луганській (до 300 тис.) областях і м. Києві та Київській області (до 200 тис. разом).

За даними Національної системи моніторингу ситуації, середньодушовий дохід у домогосподарствах ВПО є на третину нижчим за середній по Україні, він також є нижчим від

фактичного прожиткового мінімуму, що розраховується Міністерством соціальної політики, тому значна частина переселенців змушена покладатися на державну підтримку. Найгострішою проблемою ВПО лишається відсутність власного житла. Зайнятість ВПО поволі зростає, проте, за даними моніторингу за червень 2019 року, становить 46%, що на дев'ять в. п. менше, ніж для населення України в цілому.

Ці обставини є найбільшою перешкодою інтеграції ВПО в місцях переселення. Водночас опитування свідчать, що стабільно зростає частка ВПО, які не мають наміру повернутися до місць попереднього проживання навіть після завершення конфлікту, у червні 2019 року бажаючих - 34%.

Під час опитування в червні 2019 року лише 1% респондентів заявили, що знайшли роботу за кордоном та невдовзі виїдуть з країни, ще 5% повідомили про свій намір шукати роботу в іншій державі. Разом із тим, міграційні наміри населення постраждалих від конфлікту Донецької та Луганської областей зростають, передусім серед молоді.

У результаті анексії Криму та військових дій на Донбасі в 2014-2015 рр. виник потік не лише внутрішньої, а й зовнішньої вимушеної міграції. Кількість клопотань про притулок, поданих громадянами України в європейських державах, у 2015 р. перевищила 22 тис., що було в понад 20 разів більше, ніж у 2013 році. У наступні роки кількість поданих клопотань поступово зменшувалася і становила у 2018 році 10,2 тис., що пов'язано з певною стабілізацією ситуації в країні. Найбільше клопотань про притулок було подано в країнах ЄС, де перебувають численні трудові мігранти з України. Унаслідок географічної близькості, родинних зв'язків, проросійської орієнтації частини мешканців Донецької та Луганської областей значна частина вимушених мігрантів виїхала до Російської Федерації. У 2015 році на її території було зареєстровано 2,5 млн громадян України, або майже на мільйон більше, ніж у 2014 році. На січень 2016 року на території Російської Федерації перебували 311 тис. громадян України, які користувалися тимчасовим притулком.

Інтенсифікації транскордонної мобільності населенню сприяло набуття Україною у червні 2017 року безвізового режиму поїздок до країн ЄС. Протягом 2017–2019 рр. прикордонники зафіксували 42,6 млн перетинів громадянами України кордону з країнами ЄС, серед яких 9,2 млн за біометричними паспортами, у т. ч. 3 млн без віз. Протягом дії безвізового режиму (червень 2018 р. – червень 2019 р.) громадяни України здійснили 2,35 млн поїздок до ЄС, що у 4,2 рази більше, ніж протягом першого року його дії безвізового режиму. За даними Інституту соціології Національної академії наук, лише протягом року дії безвізового режиму скористалися можливістю відвідати країни ЄС 18% дорослого населення, а саме: подорожували – 7,6%, відвідували друзів чи родичів – 5,4%, шукали роботу – 4,7%, виїхали на навчання – 0,5%, відвідували професійні заходи – 1,1% (виставки, конференції). Найчастіше без віз подорожували Європою молоді люди до 30 років, особи з вищою освітою, частіше виїздили мешканці областей суміжних з кордоном [14]. Найбільша кількість українців проживали у таких країнах: Польщі (442 тис. осіб), Італії (234 тис. осіб), Чехії (132 тис. осіб), Німеччині (121 тис. осіб) та Іспанії (92 тис. осіб). Кількість вперше оформлених дозволів на перебування за кордоном зростала у період 2013–2017 рр., а у 2018 році зменшилася, однак лишається найбільшою в порівнянні з іншими країнами походження мігрантів – 527 тис. осіб. Переважна більшість із них (78%) видана в Польщі. Майже 90% цих дозволів короткострокові (від 3 до 12 місяців), видані у зв'язку з виконанням оплачуваної роботи (65%).

Основна причина трудової міграції українців за кордон полягає у труднощах із пошуком гідно оплачуваної роботи на батьківщині. Упродовж останніх п'яти років економічні чинники міграції посилилися політичними та безпековими, що й призвело до швидкого зростання міграційних настроїв населення та інтенсивності міграції. За даними соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології Національної академії наук України, на запитання, чи маєте ви або хтось із членів вашої сім'ї досвід тимчасової роботи за кордоном, у 2012 р. ствердно відповіли 13,7% опитаних, а в 2018 р. – 25,2%. Водночас, свій намір найближчим часом виїхати на роботу за кордон у 2014 р. висловили 7,4%, а в 2018 р. – вдвічі більше – 14,3% [2].

Дані Державної служби статистики України свідчать, що українці хоча б раз виїздили за кордон з метою заробітку протягом 2,5 років або працювали за кордоном на момент проведення опитування: у 2008 році – 1,5 млн осіб, тобто 5,1% працездатного населення, у 2012 році – 1,2 млн, 3,4% громадян у віці 15–70 років, у 2017 році – 1,3 млн, 4,5% населення відповідного віку (без урахування населення неконтрольованих Урядом територій).

Ці дослідження, однак, не могли охопити мігрантів, які виїхали всією сім'єю. Не враховувалися також маятникові прикордонні мігранти. У зв'язку з цим, реальна кількість трудових мігрантів є більшою. На думку фахівців, за оцінкою чисельності одночасно працюючих, за кордоном є 3 млн українців. Країнами призначення для трудових мігрантів з України є передусім сусідні країни (Росія, Польща, Чехія), а також країни Південної Європи (Італія, Іспанія, Португалія). За даними Державної служби статистики України, близько 70% мігрантів є мешканцями західноукраїнських областей. Проте участь у міграції населення центру, півдня та сходу країни поступово зростає. Дві третини мігрантів – чоловіки, більшість має середню освіту (64% за даними Державної статистики 2017 року). Проте частка осіб з вищою і неповною вищою освітою зростає (33,5% в 2017 р. проти 30,5% в 2012 р.).

Головні сфери зайнятості мігрантів за кордоном – будівництво (чоловіки) та домашнє господарство (жінки). Водночас, зростає зайнятість у промисловості. Найпоширенішою моделлю міграційної поведінки є тимчасова, циркулярна міграція. За даними Державної статистики України, тривалість, а саме 57% поїздок на заробітки не перевищує трьох місяців.

Великих масштабів набирає виїзд за кордон молодих людей на період навчання. За даними ЮНЕСКО, кількість українських студентів за кордоном стабільно зростала, а після 2013 року вона майже подвоїлася і сягнула 77,6 тис. Найбільше українських студентів у 2017 р. навчалися в Польщі – 34,7 тис. Кількість українських студентів у Росії зменшилася, проте лишалася доволі високою – 15,3 тис. На третьому місці серед країн, яку обирають українці для навчання, є Німеччина (6,1 тис.). Прагнення отримати освіту за кордоном часто пов'язано з бажанням молодих людей відкрити собі шлях на міжнародний ринок праці і залишитися за кордоном на постійній основі. За даними опитування понад 1 тис. українців, які навчаються в Польщі, проведеного через інтернет у 2018 р., лише 6% із них після завершення навчання мали намір повернутися в Україну. Наростання освітньої міграції опосередковано підтверджує також факт об'єднання сімей українських трудових мігрантів у країнах їхнього перебування. Саме з цим, вірогідно, пов'язане стрімке зростання кількості українських студентів в країнах, де внаслідок трудової міграції сформувалися численні українські діаспори. У 2000 році в італійських ВНЗ навчалися лише 40 українців, а в 2017 р. – 2,8 тис., або в 70 разів більше.

Унаслідок чотирьох хвиль еміграції, економічної, політичної, а також репресивної, що була важливим інструментом упокорення невдоволених за часів радянського тоталітарного режиму, за кордоном сформувалася численна українська діаспора, зокрема в Росії (1,9 млн осіб, які вважають себе українцями, за переписом 2010 р.), Канаді (близько 1,4 млн за даними 2016 р.), США (977,5 тис. осіб українського походження в першому, другому та третьому поколіннях за даними 2015 р.), Молдові (282 тис. за даними перепису 2014 р. без Придністров'я), Казахстані (271 тис. за оцінками станом на 1 січня 2019). За підрахунками Департаменту з народонаселення ООН, які формуються на основі даних переписів та демографічної статистики країн-членів, кількість емігрантів, тобто людей, які народилися в Україні, проте проживають в інших країнах світу, станом на 2019 рік становила майже 6 млн осіб, тоді як іммігрантів, тобто мешканців України, які народилися поза її межами, – близько 5 млн.

Більшість емігрантів проживають на території пострадянських держав і здійснили переїзд ще до розпаду СРСР, тобто були на той момент внутрішніми мігрантами. Водночас кількість емігрантів з України зростає в основних країнах призначення трудових мігрантів, оскільки частина тимчасової трудової міграції трансформується на постійну. Якщо в 1990 р. в Чехії було 8 тис. іммігрантів з України, то в 2019 р. – 110 тис., тобто в 22 рази більше. Для Іспанії ці показники становлять 403 особи та 94,3 тис., тобто в 233 рази більше, а для Італії – 206 осіб та 246,4 тис., тобто в 1000 разів більше (рис. 5) [9].

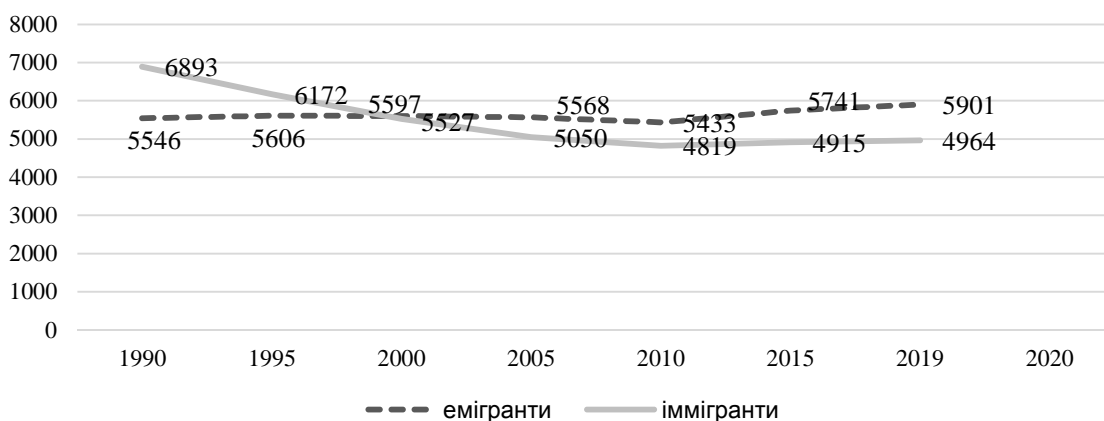

Рис. 5. Кількість емігрантів з України та іммігрантів, які проживають на її території, тис. осіб

Джерело: [9]

За даними Європейської статистики, швидко збільшується кількість громадян України, які мають в ЄС статус довготривалого мігранта. Дедалі більше українців набувають громадянства країн перебування. Лише в 2017 році 3,4 тис. осіб було натуралізовано в Німеччині, 2,7 тис. – в Італії, 2,4 тис. – в Польщі, близько 2 тис. в Португалії, 1,2 тис. в Чехії (рис. 6) [9].

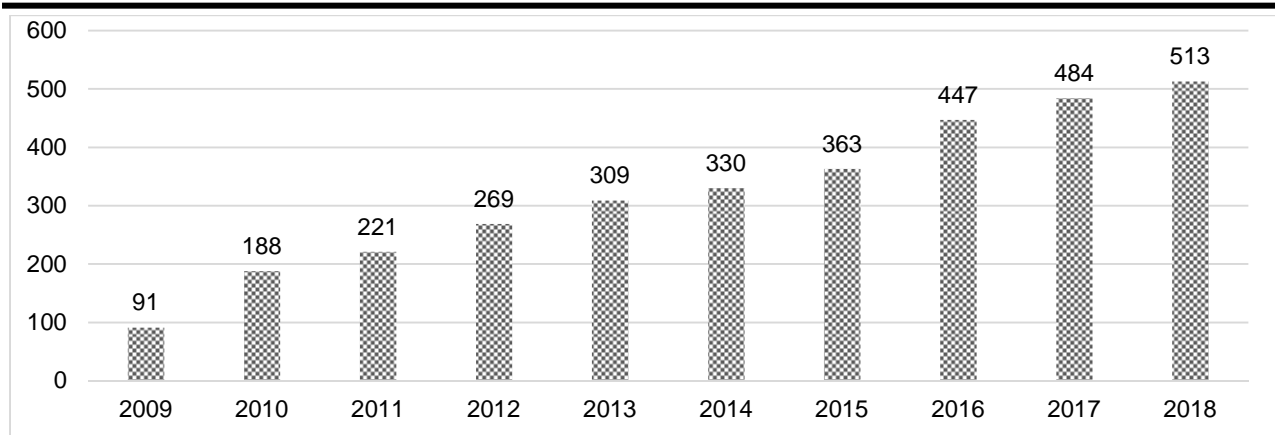

Рис. 6. Чисельність громадян України, які мають статус довготривалого мігранта в країнах ЄС, тис. осіб

Джерело: [9]

Вплив міграції на Україну багатогранний: посилює загрозу депопуляції, призводить до втрати частини трудового та інтелектуального потенціалу і тим самим може перетворитися на чинник гальмування економічного розвитку. Уже сьогодні спостерігається дефіцит працівників практично за всіма видами діяльності, передусім у будівництві (про це повідомляла половина опитаних будівельних компаній) та промисловості. Водночас, за підрахунками вчених, за відсутності міграції безробіття в Україні було б на 36,7% вищим. Робота за кордоном є джерелом важливого і виробничого, і життєвого досвіду. Завдяки закордонним заробіткам покращується якість життя домогосподарств мігрантів. Так, хоча в цілому по Україні в 2010-2017 роках відносний показник бідності (менше від 75% медіанних сукупних витрат) збільшився, у західних регіонах, де трудова міграція за кордон найпоширеніша, він скоротився. Збільшення споживчого попиту може сприяти економічному розвитку.

За даними Національного банку України, який обраховує обсяги приватних переказів при розрахунку платіжного балансу країни, вони стабільно зростали (за винятком періоду світової фінансово-економічної кризи) і в 2013 р. перевищили 8,5 млрд доларів США. Однак, у 2014 сума переказів суттєво скоротилася (на 24%), що було наслідком безпеково-політичних та економічних негараздів в Україні, а також кризи її фінансової системи. Певне покращення внутрішньої ситуації, а також інтенсифікація трудової міграції за кордон зумовили відновлення зростання сум приватних переказів, які в 2018 р. сягнули 11,1 млрд дол. США, що відповідає 8,5% ВВП країни. Сума переказів більш ніж учетверо перевищила суму прямих іноземних інвестицій. Якщо раніше основною країною походження переказів була Росія, звідки надходила третина всіх переказів, то протягом останніх п'яти років частка Росії скорочувалася і в 2018 р. становила менше за 10% (1,09 млрд дол. США). Натомість з Польщі в 2018 р. в Україну надійшло 32,8% всіх переказів (3,6 млрд доларів США). Майже вдвічі зросли у порівнянні з попереднім роком обсяги переказів з Чехії (7,6% всіх переказів, або 846 млн дол. США). Неформальними каналами, тобто у спосіб передавання готівки чи матеріальних цінностей від одного домогосподарства до іншого, в 2013 р. в Україну надійшло 14% всіх переказів, а в 2018 р. – майже половина [5].

Усі процеси, які негативно позначаються на демографічній ситуації країни, соціально-економічному розвитку, величезній втраті інтелектуального та трудового потенціалу України, мали би повною мірою контролюватися державними органами влади та органами місцевого самоврядування. Основні функціональні обов'язки, взаємозв'язки органів влади та органів управління, у яких прямим зобов'язанням є контролювати та врегульовувати міграційні процеси в Україні зображені на рис. 7.

Україна довгий час потерпає від наслідків нерегульованих міграційних процесів, що, своєю чергу, спонукає більшість працездатного населення знаходити більш оплачувану роботу за межами країни, а в окремих випадках і залишатися там на постійній основі.

Президент виступає гарантом Конституції України, бере участь у формуванні міграційної політики (законодавча ініціатива, підписання законів, право вето, керівництво зовнішньополітичною діяльністю). Приймає рішення щодо громадянства України, надання притулку.

Верховна Рада України ухвалює закони та здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини.

Кабінет Міністрів України спрямовує і координує роботу міністерств та інших органів виконавчої влади. Визначає порядок імплементації законодавства, затверджує зразки документів, встановлює імміграційні квоти.

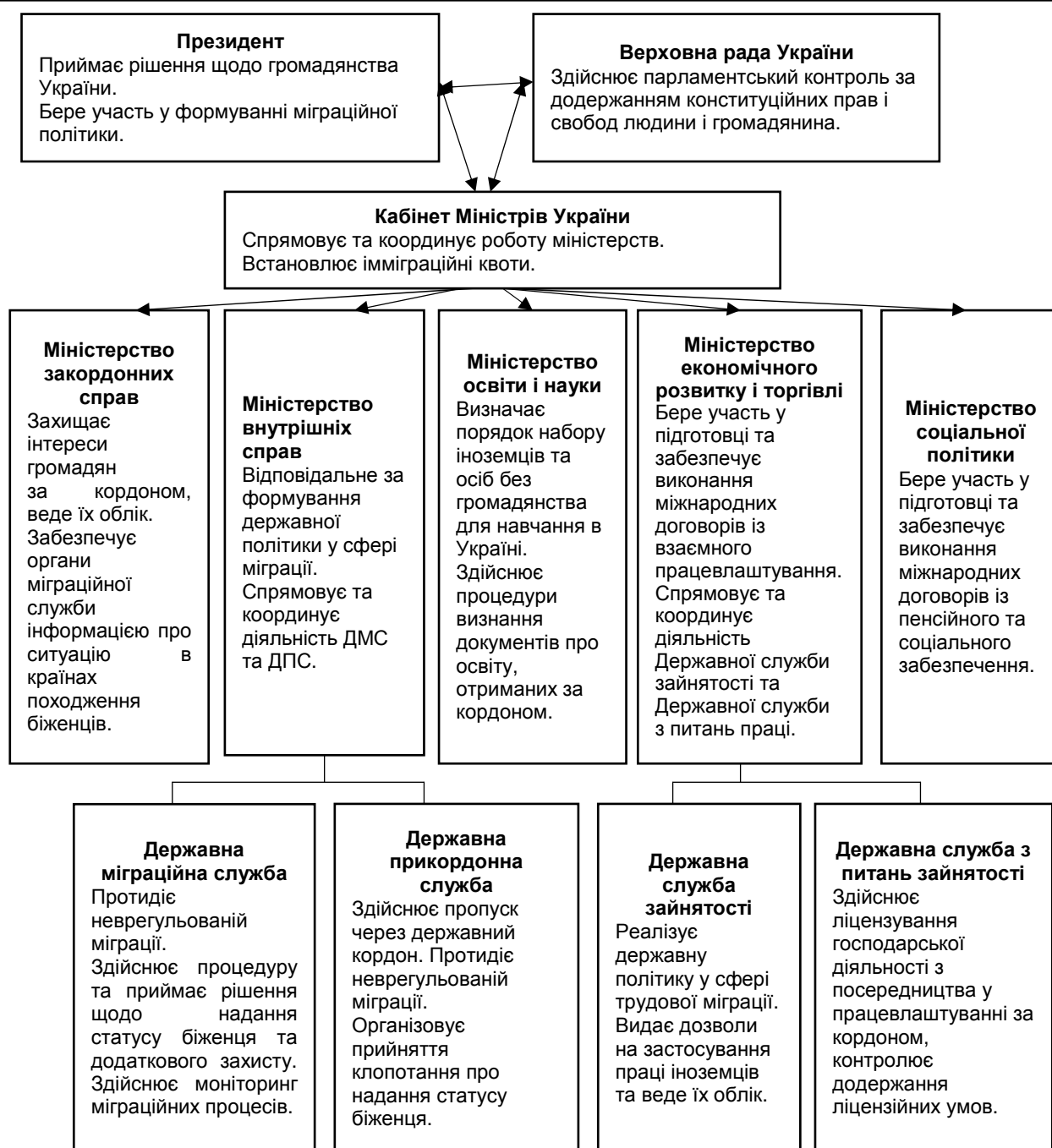

Рис. 7. Функціональні обов'язки органів влади та управління у сфері міграції

Джерело: [9]

Міністерство закордонних справ бере участь у формуванні та реалізації державної політики з візових і міграційних питань. Захищає інтереси громадян за кордоном, веде їх облік. Оформлює іноземцям візи на в'їзд в Україну, приймає від іноземців через дипломатичні представництва клопотання про набуття громадянства, отримання дозволу на імміграцію, забезпечує органи міграційної служби інформацією про ситуацію в країнах походження біженців.

Міністерство внутрішніх справ відповідальне за формування державної політики у сфері міграції (імміграції, еміграції), протидії нерегульованій міграції, торгівлі людьми, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших категорій мігрантів. Спрямовує та координує діяльність Державної міграційної служби України та Державної прикордонної служби України.

Міністерство освіти і науки забезпечує реалізацію права на освіту громадян України, які перебувають за кордоном. Визначає порядок набору іноземців та осіб без громадянства для навчання в Україні. Здійснює процедури визнання документів про освіту, отриманих за кордоном.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері трудової міграції. Бере участь у підготовці, забезпечує виконання міжнародних

договорів із працевлаштування. Спрямовує та координує діяльність Державної служби зайнятості та Державної служби з питань праці.

Міністерство соціальної політики відповідає за реінтеграцію трудових мігрантів та членів їхніх сімей в суспільство. Бере участь у підготовці та забезпечує виконання міжнародних договорів із пенсійного та соціального забезпечення.

Міграційна служба реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), документує та веде облік фізичних осіб та здійснює провадження з питань громадянства. Видає дозволи на імміграцію, посвідки на постійне та тимчасове проживання іноземцям та особам без громадянства, готує пропозиції щодо визначення квоти імміграції, протидіє нерегульованій міграції.

Прикордонна служба здійснює пропуск через державний кордон, протидіє нерегульованій міграції, забезпечує дотримання законодавства при прийнятті рішень про примусове видворення. Бере участь у розробці проєктів угод про реадмісію. Організовує прийняття клопотання про надання статусу біженця, якщо шукач притулку подає його на кордоні або був затриманий за спробу незаконного перетину кордону.

Державна служба зайнятості реалізує державну політику у сфері трудової міграції, видає дозволи на застосування праці іноземців та веде їх облік. Підтверджує професійну кваліфікацію за результатами неформального навчання за робітничими професіями.

Державна служба з питань праці здійснює ліцензування господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, контролює додержання ліцензійних умов.

Висновки з проведеного дослідження. У процесі проведеного дослідження встановлено, що головною причиною стрімкого скорочення населення України слід вважати зростаючі обсяги зовнішньої міграції, яка створює загрози соціально-економічному розвитку та національній безпеці України. Водночас, слід констатувати, що основною причиною зростання зовнішньої трудової міграції є економічна і пов'язана із бажаннями та намірами трудових мігрантів заробляти більше, саме тому основні міграційні потоки спрямовані до країн із вищим рівнем розвитку та високою якістю життя. З'ясовано, що більшість емігрантів проживають на території пострадянських держав і здійснили переїзд ще до розпаду СРСР, тобто були на той момент внутрішніми мігрантами, також спостерігаємо збільшення кількості громадян України, які мають в Європейському Союзі статус довготривалого мігранта.

Як результат проведеного дослідження, варто наголосити на важливості здійснення своїх прямих функціональних обов'язків державних органів влади, а саме: сприяння створенню нових робочих місць для безробітних, запобіганню масовому виїзду молоді та працездатному населенню, контроль та регулювання демографічної кризи, протистояння нерегульованій міграції, тощо.

Література

1. Бараник З.П., Романенко І.О. Інтелектуальна міграція як об'єкт статистичного дослідження. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_7. (дата звернення: 09.10.2021).
2. Гладун О.М., Аксьонова С.Ю., Гаврилюк О.К., Гнатюк Т.О. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002-2019 роках: колективна монографія / за ред. О.М. Гладун. Київ: НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, 2020. 174 с.
3. Державна статистика: веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/gr/reg/reg_u/arh_rbn_u.htm. (дата звернення: 09.10.2021).
4. Демографічний щорічник населення України за 2019 рік, http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/publ2019.asp. (дата звернення: 11.10.2021).
5. Інфляційний звіт. НБУ: веб-сайт. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=99977784&cat_id=742185. (дата звернення: 16.10.2021).
6. Лібанова Е.М., Позняк О.В., Малиновська О.А. Населення України. Трудова еміграція в Україні: колективна монографія / за ред. Лібанова Е.М., Позняк О.В., Малиновська О.А. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. 233 с.
7. Майданік І. Інтелектуальна міграція в Україні у контексті міжнародної наукової співпраці. *Україна: аспекти праці*. 2009. № 5. С. 34-38.
8. Малиновська О.А. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? URL: <http://migraciya.com.ua/news/migr-ant-workers/ua-labour-migrationukraine-what-to-expect-in-the-nearfuture-part-2>. (дата звернення: 16.10.2021).
9. Міграція в Україні. Цифри і факти. Фонд розвитку МОМ 2019: веб-сайт. URL: <file:///C:/Users/user/Desktop/%D0%9C%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf>. (дата звернення: 11.10.2021).
10. Міністерство фінансів: веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>. (дата звернення: 16.10.2021).

11. Ніколаєвський В.М., Омельченко В.В. Інтелектуальна міграція: причини, наслідки, виклики. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2006. № 723. С. 140-147.

12. Романенко І. Причини і наслідки інтелектуальної трудової міграції. *Актуальні питання фінансово-економічного розвитку держави та регіонів*: збірник тез наукових робіт Міжнародної науково - практичної конференції. Київ, 2014. С. 113-117.

13. Семів Л.В. Освітня міграція як фактор розвитку територіальних міграційних систем: національний та європейський аспект. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Випуск 3 (101). С. 244-253.

14. Українська правда: веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/06/11/7217754/>. (дата звернення: 09.10.2021).

References

1. Baranyk, Z.P. and Romanenko, I.O. (2014), "Intellectual migration as an object of statistical research", *Effektivna ekonomika*, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_7. (access date October 9, 2021)

2. Hladun, O.M., Aksonova, S.Yu., Havryliuk, O.K., Hnatiuk, T.O., and Krimer, B.O. (2020), *Naselennia Ukrainy. Demografichni tendentsii v Ukraini u 2002-2019* [The population of Ukraine. Demographic trends in Ukraine in 2002-2019], for ed. O.M. Hladuna NAS of Ukraine, Institute of Demography and Social Research M.V. Ptukhy, Kyiv, Ukraine, 174 p.

3. State statistics, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/rp/rp_reg/reg_u/arh_rbn_u.htm (access date October 9, 2021).

4. Demographic Yearbook of the Population of Ukraine for 2019, available at: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/publ2019.asp (access date October 11, 2021).

5. Inflation report of the National Bank of Ukraine (2019), available at: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=99977784&cat_id=742185 (access date October 16, 2021).

6. Libanova, E.M., Poznyak, O.V. and Malynovska, O.A. (2010), *Naselennia Ukrainy. Trudova emihratsiia v Ukraini* [The population of Ukraine. Labour emigration to Ukraine], Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 233 p.

7. Maidanik, I. (2009), "Intellectual migration in Ukraine in the context of international scientific cooperation", *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 5, pp. 34-38.

8. Malynovska, O.A. (2015), "Labour migration of the population of Ukraine: what to expect in the near future", available at: <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-2/> (access date October 16, 2021).

9. Migration in Ukraine. Facts and figures. IOM Development Fund 2019, available at: <file:///C:/Users/user/Desktop/%D0%9C%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf>. (access date October 11, 2021).

10. Ministry of Finance, available at: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>. (access date October 16, 2021).

11. Nikolaievskiy, V.M. and Omelchenko, V.V. (2006), "Intellectual migration: causes, consequences, challenges", *Visnyk KHNU im. V.N. Karazina "Sotsiologichni doslidzhennya suchasnoho suspilstva: metodolohiya, teoriya, metody"*, no. 723, pp. 140-147.

12. Romanenko, I. (2014), "Causes and consequences of intellectual labour migration", *Aktualni pytannia finansovo-ekonomichnoho rozvytku derzhavy ta rehioniv: zbirnyk tez naukovykh robir Mizhnarodnoi naukovoї - praktychnoi konferentsii* [Current issues of financial and economic development of the state and regions: a collection of abstracts of scientific papers of the International scientific - practical conference], Kyiv, Ukraine, pp. 113-117.

13. Semiv, L.V. (2013), "Educational migration as a factor in the development of territorial migration systems: national and European aspects", *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, iss. 3 (101), pp. 244-253.

14. "Ukrainian truth", available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/06/11/7217754>. (access date October 9, 2021).